

Àngel Muerza Esparza, professor de l'escola laica de Ciutadella, víctima de la repressió franquista

Creada la fàbrica de calçat de "Dalt es Penyals" l'any 1926, Pere Josep Pons Menéndez, el seu empresari, juntament amb alguns republicans ciutadellencs, Antoni i Joan Casanovas Juan (coneguts com els germans Climent), Jordi Bosch "Cuixeta" i Cisco Moll, reanuden una escola que s'havia tancat vers el 1918, després de quatre anys d'activitat, i que s'havia obert amb el nom d'"Agrupación Racionalista de Ciudadela". Es batejà de bell nou amb el nom d'"Escuela Práctica Racionalista". Aquelles persones pagaven mig duro cada mes com a quota.

Per tal de posar fil a l'agulla i ferar caps, tot fent palès el seu objectiu, l'empresari sabater decidí comunicar personalment al bisbe Torres, amic seu, el projecte: "l'Escola" serviria als fills dels seus obrers i dels qui volguessin una educació millor i diferent a la que donaven els col·legis religiosos dels salesians i de les monges. L'escola pública estava mancada de recursos i en finalitzar l'ensenyança primària els escolars no podien accedir a estudis de batxillerat, quan no deixaven l'escola, empesos pels seus pares al treball degut a la precària situació en què es trobaven. El bisbe Torres l'escollí i li donà la seva conformitat, però l'advertí que tindria més problemes que si posava una "casa de barrets". P.J. Pons Menéndez pagava 15 duros cada mes a la parròquia de Sant Francesc per tal que els capellans germans Mascaró poguessin impartir doctrina cristiana als deixebles que volguessin anar-hi.

Un representant de l'empresa de Pons Menéndez a Madrid, el senyor Martín, per encàrrec de l'empresari contractà Àngel Muerza Esparza, llicenciat en filosofia i lletres i mestre, que llavors tenia una vintena d'anys. Era fill d'un porter d'un col·legi religiós de Madrid, el qual, entre els seus mobles, portà a Ciutadella una imatge de la Mare de Déu de mida considerable, la qual cosa sorprenqué a molts. Els seus pares es deien Matilde i Pío. Tenien dos fills

profunda. Tenia un tic paregut al que podríem descriure com el de Parkinson, però la seva lletra era preciosa i l'executava en petites empentes. Segons aquest alumne, el mestre era una bona persona.

"...a més d'impartir coneixements, també comprenia la valoració de les institucions que regien la vida d'un poble i la importància de mantenir unes relacions humanes adients..."

L'àguila, símbol del franquisme. (Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)

més: Lluís de 17 anys, el qual es casà amb una ciutadellenca, i Carlos, de 14 anys. Àngel Muerza es casà també amb una noia de Ciutadella, Maria Canet i Mora, i no tingueren fills.

Segons Francesc Pons Catchot, fill de l'empresari i que va ser alumne d'Àngel Muerza, diu que aquest era una persona prima, d'estatura mitjana, de faccions correctes, amb un front ample i uns cabells que sovint li queien sobre uns ulls negres de mirada

Ajudaven Àngel en la tasca docent, en Joan Torres Faner, que havia arribat de Cuba i era persona instruïda; el germà Lluís, la seva mare -una persona alta i prima, la qual tenia cura dels pàrvuls i d'ensenyar les primeres lletres a les nenes- i Joan Benejam, que es dedicava als esports.

L'escola era al camí de Sant Nicolau cantonada al carrer República Argentina, en el lloc on ara trobam els jutjats i l'edifici de la policia nacional en construcció. Era una escola mixta. Els al·lots es col·locaven a la banda de l'edifici que donava al camí de Baix i les al·lotes a la banda del camí de Sant Nicolau, però, de fet, estaven junts perquè no els separava cap paret o paravent. Eren uns 60 alumnes, d'entre ells, 10 o 12 al·lotes. Estaven distribuïts per edats i cursos. L'aula era com una petita església, clara i neta.

L'ensenyament d'en Muerza primava els qui tenien més interès en l'estudi i en l'aprenentatge de les matèries. Uns dies determinats aprenien sociologia bàsica. Així explicava què era un Ajuntament, una Cooperativa, la Constitució i feien pràctiques de judicis. Pons Catchot recorda el que practicaren a un alumne que havia apedregat uns escolars dels salesians. El professor va explicar el paper del fiscal i el de l'advocat. Pons Catchot féu d'uixer, assegut a la vora de l'acusat. L'alumne va comprendre la importància que tenia aquella educació, la qual, a més d'impartir coneixements, també comprenia la valoració de les institucions que regien la vida d'un poble i la importància de mantenir unes relacions humanes adients: parlar amb mesura, sense aixecar la veu i sempre amb respecte a l'altre perquè, en primer lloc, calia escoltar-lo.

Àngel Muerza els explicava passatges de la Bíblia, tot tractant de donar una explicació natural o científica en tost dels significats miraculosos que donava

l'Església Catòlica. Els alumnes coneixien, gairebé de memòria, la novel·la *Corazón* d'Edmond d'Amicis, perquè era lectura quotidiana del professor a la classe. Un final de curs regalà a un alumne destacat l'obra *El hombre y el fuego*.

Organitzà una coral i els alumnes recorden, d'entre altres, les cançons *Eres alta y delgada*, *Ya se van los pastores*, *Los cordones que tu me dabas*, *El carbonero*, etc. Hi participaven tots els alumnes. S'organitzaven concursos de treballs manuals; per exemple, realitzaven trençats de paper per fer figures i estels amb tires de diversos colors.

Àngel Muerza, com a mestre, va fer sentir als alumnes la il·lusió de viure, d'estimar l'Escola i la gent. Era l'home idoni per inculcar l'humanisme -conclou l'alumne Pons Catchot.

Després del cop d'estat del general Franco, el 18 de juliol, el qual fracassà i motivà la guerra civil, Menorca va romandre lleial a la República. Muerza s'incorporà a l'exèrcit. Primer fou sergent i a

l'Escola Popular de Guerra de Maó obtingué el títol de tinent. Fou destinat a un destacament de costa, a Mallauí, a la vora de cala Turqueta.

Finalitzada la guerra, fou detingut i empresonat a la fortalesa de la Mola de Maó, on fou processat en un judici sumaríssim d'urgència, amb el número 517, juntament amb Miquel Casanovas Riera, Miquel Caymaris Pons, Honorio Martínez Sampedro i Miquel Vadell Adrover.

A l'acta del judici consta que preguntados por el señor presidente, *unos procesados se ratificaron en sus declaraciones de inocencia, otros admitieron determinados hechos, verdaderamente punibles. Destacó Miguel Caymaris, el que empezó haciendo la señal de la Cruz y dando voces de ¡¡Viva Cristo Rey!! y ¡¡Viva Franco!!*, y también Ángel Muerza que, de una manera teatral, intentó hacer a manera de una defensa.

El defensor dijo que sus defendidos habían obrado bajo los efectos del miedo y obligados por las circunstancias y pidió la pena de 30 años para los que el fiscal había pedido la muerte.

Certament, amb un "defensor" així el fiscal no ho hagués pogut fer millor. Cal tenir present que eren els militars qui el jutjaven i aquests tenien la consigna explícita que calia eliminar el contrari i, en primer lloc, els qui no s'havien adherit al Movimiento, o sigui, als rebels comandats per Franco. Així mateix, havien de ser eliminades les persones que durant la República haguessin estat lleials al règim legal republicà, haguessin ocupat un càrrec o haguessin tingut una responsabilitat, les quals coses provenien, evidentment, de la voluntat popular que s'havia expressat a través d'eleccions democràtiques.

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

Val la pena comentar l'acta del judici sumaríssim pel que fa a l'actitud d'Àngel Muerza. Ell no va admetre cap dels càrrecs que se li imputaven ni va fer cap mena de signe o proclama d'adhesió a Franco o a "Cristo Rey" (una forma recomanada per salvar la vida, que funcionà en el cas anterior). El redactor de l'acta, en dir que "también" va destacar Àngel Muerza, es refereix, sens dubte, al que descriu com "una manera teatral" des del seu punt de vista antagònic al sentir de l'acusat i que no era més que l'efecte de la profunda convicció amb què el mestre assumia l'auto-defensa de les seves idees i de la seva innocència.

O sigui que els vertaders rebels eren els que jutjaven ara els que, ells, en deien rebels perquè no s'havien adherit a la rebel·lió sediciosa. I aquests judicis es practiquen conculcant un principi jurídic fonamental: que no pot existir pena o càstig sense una llei que contempli expressament el delictes comès, com diu el Dret Romà: *nulla pena sine lege*.

En aquests casos es condemnava una persona com autora d'uns fets que, quan es van esdevenir, no estaven compresos ni en el Codi Penal ni en el Codi de Justícia Militar. Contràriament, els rebels, els qui havien donat el cop d'Estat del 18 de juliol del 1936, eren els culpables d'aquell delictes que estava clarament tipificat en les normes esmentades.

Així mateix, en el judici, no es deixà que Àngel Muerza aportàs cap prova ni cap testimoni al seu favor. I per acabar, quelcom també ignominiós que es va donar en aquella paròdia de judici: que el fonament de les acusacions eren els "rumors públics" i així es pot comprovar a la causa:

AVS (Terratinent).- ...*Es de dominio público que ha intervenido en el asesinato de personas de Ciudadela y otros mil hechos que en estos momentos no recuerdo.*

DM (Alcaldia).- ...*Según rumor público (...) acudió al asesinato de cinco personas que murieron en la cuesta de Ferrerías el mes de agosto de 1936, dando la voz de fuego contra las mismas.*

AMC (Cap d'informació de la Falange local).- ...*Según rumores públicos no bien confirmados, parece dirigió el vil asesinato de las cinco primeras víctimas.*

"Les morts s'efectuaren a peu de carretera mentre se simulava una avaria del cotxe que els conduïa."

En relació als esmentats informes, cal dir que el de l'Alcaldia no es podia tenir en compte perquè "según rumor público" no és cap prova vàlida. Tampoc no es podia admetre l'acusació que Àngel havia donat l'ordre de foc en el que seria l'assassinat més conegut de la Guerra Civil a Ciutadella. Perquè no va existir tal ordre. Justament una senyora de Ciutadella, germana d'un d'aquells assassinats i esposa d'un dels que acusà a Àngel Muerza -i, per tant, persona gens sospitosa de tendència esquerrana- fou la narradora, un any després, del fet dramàtic. Les morts s'efectuaren a peu de carretera mentre se simulava una avaria del cotxe que els conduïa. En sortir del cotxe, les víctimes, que s'ho van veure venir, van adoptar postures diverses, lluny d'aquelles morts clàssiques al davant d'una paret o a la tàpia d'un cementiri. Dos restaren impassibles,

asseguts a la cuneta, esperant el tret al clatell. Altres dos tractaren de fugir i foren morts mentre corrien. El cinquè es resistí, lluità, perquè era home fort i robust, i els autors de la seva mort hagueren de ser atesos a la farmàcia de Ferreries immediatament després.

Caldria estudiar totes les causes sumaríssimes per apuntar els mòbils no confessables que conduïren a la mort o a penes duríssimes a tantes i tantes persones. Però, en tot cas, se'm permetrà que apunti dues idees que poden fer entenedora l'acusació a Muerza: va pesar damunt el mestre d'escola el fet que fos una persona aliena, per la seva condició de foraster, a la atapeïda xarxa de la comunitat local (ja se sap, en comunitats petites el nouvingut és sempre sospitós i inquietant), i també per la seva cultura i compromís pedagògic amb els valors de la República en un context en el qual la dreia s'havia anat decantant per un rebuig sistemàtic a la cultura no tradicionalista.

En el judici, Àngel Muerza ho negà tot. Admeté únicament que havia obtingut el grau de tinent durant la contesa a l'Escola Popular de Guerra de Maó, quelcom que, en tot cas, l'honora perquè el seu compromís amb la defensa de les llibertats democràtiques es fa palès.

Fou afusellat a la mateixa fortalesa el 18 de març de 1939 a les 6 hores trenta minuts. Fou enterrat a la fossa comuna del cementiri de Maó. Segons P.J. Pons Menéndez, pres a la Mola en aquells moments, el clergue assistent manifestava cridant pels patis de la presó: *Ha mort un sant!, ha mort un sant!*

Josep A. Pons Roca
(Ciutadella, maig de 2004)